

HZ. PEYGAMBER TARAFINDAN KULLANILAN "ANAM BABAM SANA FEDA OLSUN" SÖZÜNÜN TAHLİL VE DEĞERLENDİRMESİ

AN ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE STATEMENT MADE BY PROPHET MUHAMMAD "MAY MY MOTHER AND FATHER BE SACRIFICED FOR YOU"

Geliş Tarihi: 30.09.2021 Kabul Tarihi: 03.03.2022

✉ ÖMER FARUK AKPINAR

DR. ÖĞR. ÜYESİ

KONYA SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ

orcid.org/0000-0003-2038-4948

omerfaruk.akpinar@selcuk.edu.tr

✉ HAKAN TEMİR

DOÇ. DR.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ

orcid.org/0000-0002-4142-6310

h.temir@hotmail.com

Öz

Arap dilinin ve kültürünün hâkim olduğu bir coğrafyada yaşayan Hz. Muhammed (s.a.s.); söz ve davranışlarını belirlerken yerel kültürden faydalanmıştır. Etkili konuşmak adına duyguların, heyecan ve coşkunun özlü bir seslenişle anlatıldığı nida cümlelerinden ve muhataplara samimi mesajlar veren özlü terkiplerden istifade etmiştir. Öyle ki kritik zamanlarda mühim vazifeler üstlenen ashâba terkipli söz söylemek nebevî üsluplardan olmuş, savaş sırasında sıkıntısını gideren iki sahâbiye "Babam, anam sana feda olsun!" diye seslenmiştir. İnsanı onurlandıran bu tavır ashâbın hoşuna gittiğinden onlar da aynı terkibi kendisine ve birbirlerine karşı kullanmışlardır. Muhatabın takdirini ve ikramını kazanmak için anne babanın feda edilmesi güçlü, etkileyici bir samimiyet örneğidir. Ancak "Anam, babam sana feda olsun!" şeklinde Türkçeye çevrilen bu sözün, İslâm kültürüne has bir terkip olup olmadığının sorgulanması gerekir. Son zamanlarda sıklıkla duyulan "Yâ Resûlallah, canım/anam-babam sana feda olsun!" sözleri de aynı etkinin bir devamı olarak düşünülebilir mi? Bu makalede temel kaynaklardaki verilerden hareketle, tarihî bir yaklaşımla, sözün geçmişten günümüze kullanım şekilleri belirlenerek, günümüzde kullanımının mahzuru olup olmayacağı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Hz. Muhammed, Kültür, Fedakârlık, Sevgi.

ABSTRACT

Prophet Muhammad (pbuh), who lived in an area where Arabic language and culture were predominant, made use of the local culture in determining his words and behaviors. In order to speak eloquently, he utilized the exclamations, words and maxims in Arabic, which laconically expressed emotions, thrill and enthusiasm. Such that his addressing to Ashab who took responsibilities in critical times with exclamatory statements, became a part of the Prophet's expression. For powerfully expressing his attachment to two companions who relieved him from his troubles, he said to them: "Let my parents be sacrificed for you!" Ashab also liked this honoring manner and used the same expression towards him and each other. Sacrificing parents to gain the respect of the interlocutor is a powerful and impressive example of self-abnegation. However, it should be questioned that whether or not this statement is actually a phrase unique to the Islamic culture. And also, the word "O Messenger of Allah, may our lives/parents be sacrificed for you!" is it a continuation of the same effect, or not. In this paper, the using forms of that phrase from past to present is determined with a historical approach and its using suitability today, is discussed.

Keywords: Sirah, Prophet Muhammad, Culture, Sacrifice, Sympathy.

SUMMARY

The daily life of the Arabs is very rich, as the Arabic language, which has a deep-rooted history of thousands of years, is equipped with poetry, proverbs, idioms and aphorisms. Those who are inclined towards knowledge, wisdom and aphorism are highly inclined to speak effectively with the education they receive from a high level. For them, the way and method of speaking is as important as the content of the statement. Therefore, learning and effective use of the language among Arabs is a serious mission. The Prophet Muhammad (pbuh), who is of Arab origin in lineage and spent his life in the Arabian Peninsula, was also influenced by the culture he lived in and pronounced concise words in the patterns that the Arab society liked to hear. One of the phrases he used was “May my mother and father be sacrificed for you!” This statement, which is encountered in hadith and sirah books, carries the influence of local culture and Arabs have made this statement a part of their daily lives, either in the same way or in different variants, from jahiliyyah (period of ignorance before his prophethood) to the present day.

When this statement specific to the Arab culture is heard by foreigners who research this culture for religious and humanitarian purposes, two types of approaches are exhibited. Muslims give it a sacred meaning by thinking that this statement belongs to the Prophet himself, and say “May my mother and father be sacrificed for you, O Messenger of Allah!” On the other hand, those who are far from the religion of Islam, think that the statement is a strange statement that contains excessive respect. Although both approaches seem reasonable in themselves, its periodic using and place in Arab society should be determined in order to realize the meaning of the statement.

Arabs especially like to derive words with heavy meanings to comfort their interlocutors and show how self-sacrificing they are. This nation, proud of their generosity, regardless of their living in the desert under difficult conditions, gave importance to open their hearts to others as much as their table. Thus, they coined words aimed at comforting their interlocutors, and one of them is the sentence “May my mother and father/my parents be sacrificed for you!”

This phrase, which has settled in Arab culture, is an expression whose first utterance and adventure of emergence have been forgotten because it has been used for centuries, that people use in daily life to express sincerity, affection and devotion. Due to the effect of it, the Prophet used it against his companions. Both the local culture and the sense of devotion given by the faith were effective in the saying of the companions this phrase against their prophets. Because, according to Islam, a Muslim must love Allah and His Messenger before his own life, property, children and parents. Therefore, this saying is an ideal combination to increase the love and submission to the Prophet.

Metaphors or succinct words are meaningful and holistic in their own society. Because the meanings that nations attribute to things and words are varies. For this reason, every statement is understood correctly in its own medium. In this study, the expression "May my mother and father be sacrificed for you", which was used during and after the Prophet Muhammad's (pbuh) period and still continues to be used with different variants, was examined and information obtained from primary sources were subjected to a logical evaluation. First of all, the different variants of the statement and the meanings it contains were determined. Afterwards, using of the statement in the historical process was mentioned and examples of its using in ignorance, Islam and the following period were listed. When the statement, which is compatible with verses and hadiths, became a subject of literature and an argument defended by Islamic elders, the linguists occasionally use it in their transmissions and expressions and poets have also made it material for their poems.

Muslims, who believe in power of the phrase, have used the composition in different fields. For example, they used it for managers they trust and satisfied with their management. This tradition, which started in the first century of Hijri, was continued until the 19th century without any hesitation with the influence of the ulama. In the meantime, using of the word has increased in literature, art and science. However, with the individual-centered pedagogical approaches that have emerged recently, the usage area of the statement has been narrowed and limited to the field of religion only.

GİRİŞ

Atasözleri, kinayeli sözler, mecaz lafızlar, tekerlemeler ve nida sözleri milletlerin kültürel hazineleridir. Birkaç kelimenin bir araya gelmesiyle oluşan bu ifadeler, kısa ve anlamlı olmalarıyla insanların dikkatlerini çekmeyi başarır. Kültürel yoğunluktan kaynaklanan bu tür kalıplar, uzun deneyimlerin ve ilmî aktivitelerin sonucudur. İslâm'dan kısa bir süre önce tarım, ticaret ve ekonominin gelişmesine paralel elde ettikleri enerjiyi kültürel hayata yansıtan Araplar da şiir, hitabet ve darb-ı mesellerde bir hayli ilerleme kaydetmişler;¹ tutarlı ve dile kolay gelen hikmetli sözleri günlük hayatta sık kullanarak yaygınlaştırmışlardı.

Fikir ve kültür etkinliğinin geliştiği bir ortamda yaşayan Hz. Peygamber, ilâhî vahye muhatap olduğunda sözün gücü ve gerçekliğiyle insanları etkilemiştir. Sözlerinin bir kısmının ilâhî menşeli olmasının yanında ifadelerinin açık, anlaşılır ve hikmetli olması muhataplarında derin etkiler bırakmıştır. Bu durum küçük yaştan itibaren dilde kazandığı maharetle bağlantılıdır. Zira çocukluğundan itibaren onun dilinin gelişmesi arzulandığından Benî Sa'd yurdunda Arapçanın doğal hâlini ve farklı lehçelerini öğrenmiştir. Aldığı dil eğitimini bizzat kendisi, *“Rabbim beni en güzel şekilde terbiye edip dilimi de güzelleştirdi. Bu amaçla ben Benî Sa'd yurdunda yetiştim.”* sözleriyle belirtmiştir.² Dili kullanmada mahir olan peygamber, insanların dikkatlerini çekmek veya onların kanaatlerini değiştirmek amacıyla halk arasında dolaşan hikmetli sözlere de kısmen başvurmuştur.

Hz. Peygamber'in günlük hayat içerisinde kullandığı ibarelere bakıldığında, sık sık, ara sıra ve nadiren şeklinde üçlü bir tasnif yapılabilir hatta kimi zaman ilginç lafızlarla karşılaşılır. İlk işitildiğinde manası garipsenen nadir sözlerinden biri de *“Anam babam sana feda olsun!”* terkididir. Bizzat Hz. Peygamber tarafından söylenen bu söz, üst düzey bir fedakârlığı içerisinde barındırır ve söz kendisine mal edildiğinden, ilk defa onun tarafından söylenmiş olduğu ve ona has bir kavram olduğu düşünülür. Sözün kasıt,

¹ Burhaneddin Dellû, *Ceziretü'l-Arab kable'l-İslâm: et-Târîhü'l-iktisâdî el-ictimâî es-sekâfî ve's-siyâsî* (Beyrût: Dâru'l-Farâbî, 2001), 215.

² Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* (Mısır: Mektebetü't-Tevfikîyye, ts.), 2/22.

illet ve niyetini anlayabilmek için hitabet ve belagatiyle meşhur Arap toplumunun günlük hayatta kullandığı bir hitap cümlesi olup olmadığını tespit etmekle işe başlamak gerekir. Akabinde Hz. Peygamber'den önce ve sonra bu sözler kullanıldı mı? Herkesin gözünde en değerli kişiler olarak görülen ebeveynin (hem anne hem de baba) bir başkasına feda edilmesi ne kadar doğrudur? İhtiva ettiği anlam hakikat mi mecaz mı ve bu asırda kullanılmasında bir problem var mı? vb. sorulara cevap aranmalıdır. Bu makalede cevabı merak edilen soruların yanıtlanması adına İslâmî kaynaklardan sağlanan veriler, parça bütün ilişkisi de göz önüne alınarak değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Terkinin Çeşitleri ve İrabı

Arapçada muhatabı onurlandırmak için kullanılan “Babam ve anam sana/size/ona feda olsun!” sözünün aslı “fiden lehü ebî ve ümmî” (فِدَى لَهُ أَبِي وَ أُمِّي)³ veya “fiden leküm ebî ve ümmî” (فِدَى لَكُمْ أَبِي وَ أُمِّي)⁴ olup en yaygın kullanımı “fidâke/fedâke ebî ve ümmî” (فِدَاكَ أَبِي وَ أُمِّي) şeklindedir. İnsanlar, hoş giden tabir ve terkipleri günlük hayatta sıklıkla kullandıklarından onlar üzerinde birtakım kısaltmalar yapabilirler. Benzer gerekçelerle Araplar, sevgide aşırı muhabbeti ifade eden “Babam ve anam sana feda olsun!” terkinini, dile kolay gelen bir forma dönüştürerek “bi ebî ente ve ümmî” (بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي)⁵ veya “bî ebî ve ümmî” (بِأَبِي وَ أُمِّي)⁶ şeklinde kısaltmışlardır. Yaşanılan coğrafya ve zorlu şartlar sebebiyle sevgi ifadelerini yaygınlaştırmak ve hedefe alınan kitleyi zenginleştirmek için anne ve babaya ilaveten sıhrî bağda her ikisine en yakın konumda olan amca ve dayıyı da hesaba katarak “fedâke ammî ve hâlî” (فِدَاكَ عَمِّي وَ خَالِي) terkinini de türetmişlerdir.⁷

³ Ebû Abdullah Muhammed İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrüt: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990), 1/318.

⁴ Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm el-Herevî, *Garîbü'l-hadîs*, thk. Muhammed Abdülmuzizhan (Dankan: Dâru'l-Meârifî'l-Osmaniyye, 1384/1964), 4/359; Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmus* (Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, ts.), 27/3381.

⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrüt: Âlemü'l-Kütüb, 1409/1989), 1/108; Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ebî Tâhir Tayfûr el-Mervezî, *Belâğâtü'n-nisâ'*, thk. Ahmed el-Elfâ (Kâhire: Medresetü Vâlideti Abbâsi'l-Ulâ, 1326/1908), 48.

⁶ Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 3/947; İbn Sa’d, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/304; Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe ed-Dineverî, ‘Uyûnü'l-ahbâr (Beyrüt: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418), 1/260. Benzer bir sevgi gösterisi olan “Sana kurban olayım” (جعلني لله فداءك) ifadesi de burada hatırlatılabilir. Bk. Buhârî, “Cihâd” 197; “Tefsîr-Kehf”, 3; “Rikâk”, 13. Ancak Ahmed b. Hanbel'in bu ifadeyi kullanmayı uygun bulmadığı, “Babam anam feda olsun” terkininde ise bir sakınca görmediği nakledilmiştir. Bk. Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyım el-Cevziyye, *Bedâiu'l-fevâid*, thk. Alî b. Muhammed b. İmrân (Beyrüt: Dâru İbn Hazm, 2019), 4/1435, 1523.

⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhü't-Taberî* (Beyrüt: Dâru't-Turâs,

Muhataba içten, samimi ve biraz da inandırıcı gözükme için ebeveyne ilâyeten söz sahibinin kendi nefsinin de feda eden (بِأَبِي هُوَ وَأُمِّي وَنَفْسِي لَهُ) terkipler kullandıkları olmuştur.⁸ Aynı fedakârlık ruhu içerisinde Hz. Peygamber de kızı Fâtîma için “Baban sana feda olsun!” (فداك أبوك) sözünü sarf etmiştir.⁹ Kimi zaman da millî duyguları pekiştirmek için “Babam ve anam Araplara feda olsun!” (بأبي وأمي العرب) veya kabilevî duygularla ebeveynini kabileye feda eder bir üslupla “Babam ve anam Kureyş’e feda olsun!” (بأبي وأمي قريش) terkiplerini gündeme getirmişlerdir.¹¹

Farklı kullanımlarıyla birlikte Hz. Peygamber’in dile getirdiği “fidâ-ke ebî ve ümmî” terkiplerini gramer açısından tahlil etmek gerekirse fidâ (فداء) kelimesi mukaddem haber ve kef (الكاف) harfine muzâf; kef harfi ise muzâfun ileyhtir. Bu durumda ebî (أبي) kelimesi muahhar mübtedadır.¹² Nahiv âlimlerine göre fidâke (فداك) kelimesi maksurdur ve aslı fidâe leke/fedae lehu ebî ve ümmî (فداء لك وفداء له أبي وأمي) şeklindedir. Her ikisindeki fe harfinin kesra olmasından dolayı memduddur. Kelime feda/feden ve fida/fiden şeklinde fetha ve kesralı olarak telaffuz edilebilir.¹³ Lakin Türkçede feda kelimesinin mevcudiyeti sebebiyle “fedake ebî ve ümmî” kalıbı daha çok tercih edilir.

1.2. İhtiva Ettiği Anlam

Aidiyet zamiri ile baba ve anne kelimelerinin yer aldığı terkiplerin eylemi, fe-de-ye (فدى) kökünden türeyen fidâ fiilidir. Vermek, kurtulmak, rahatlamak anlamlarını ihtiva eden fidiye kelimesi de aynı kökten türemiş olup Kur’ân-ı Kerîm’de muhtelif yerlerde, sıkıntılı durumlardan kurtulmanın diyeti olarak yapılan işi anlatır.¹⁴ Bir kimsenin fidiye vermesi, yaşadığı arızî durumdan uzaklaştığını ve içerisinde bulunduğu hâlden feraha kavuştuğunu ifade eder. Fıkhî terim olarak düşmana esir düşen kimseyi kurtarmak veya eda edilmeyen yahut kusurlu davranılan dinî bir

1387), 5/208, 351; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-târîh*, thk. Ömer Abdüsselam (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1417/1997), 3/132.

⁸ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2/197; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb* (Beyrût: Dâru'l-Kütüb, 1423), 20/385.

⁹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-bâri* (Beyrût: Dâru'l-Ma‘rife, 1379), 10/569.

¹⁰ Ebû Zeyd Muhammed b. Ebî Hâtib el-Kureşî, *Cemheretü eş‘âri'l-Arab*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Mısır: Nehdatü'l-Mısır, ts.), 56.

¹¹ Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed b. Osmân es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Mu‘ammerin* (Mısır: 1323/1905), 2.

¹² <http://www.alfaseeh.com/vb//archive/index.php/t-68476.html> (11.06.2021)

¹³ Ebû'l-Fazl Kâdî İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî, *Meşâriku'l-envâr ‘alâ sıhâhi'l-âsâr* (Beyrût: Dâru't-Turâs, ts.), 2/149.

¹⁴ el-Bakara 2/48, 85, 123, 184, 196; Âl-i İmrân 3/91; el-Mâide 5/36; el-En‘âm 6/70; el-Enfâl 8/70; Yûnus 10/54; er-Ra‘d 13/18; Muhammed 47/4; el-Hâdîd 57/15; el-Me‘âric 70/14.

vecibenin mükellefiyetinden hâlî olmak için ödenen bedeldir.¹⁵

Genellikle yanlışlı gidermek veya bir kusuru silmek için ödenen fidye zor zamanlarda muhatabı rahatlatmaya yöneliktir. Fidyeye verme eyleminin başta olduğu “fidâke ebî ve ümmî!” terkiibinden ise birkaç mana çıkarmak mümkündür. En sert anlam; ebeveynim sana kurban olsun, senin uğruna canını heder etsin, bu yolda helak olsun gitsin şeklindedir. Biraz daha mutedil düşünüldüğünde babam ve annem yanlış olanı savuşturmak üzere sana vekâlet edip seni rahata erdirsin tonunda söylemdir.¹⁶ Dinî amaçla kullanıldığında teslimiyet ve saygı manası ön plandadır. Tabirin günlük hayatta sıklıkla kullanılması esas alındığında ise sözün gerçek anlamda olmayıp mecazî anlaşılması gerektiği fikri hâsıl olur. İlk anlamdan başlamak gerekirse kişinin anne ve babasını bir araya getirerek her ikisini başka biri için feda etmesi büyük yankı uyandıran eylemdir. Hz. Peygamber’in söylemlerinde bu anlam arandığında, günün şartları hesaba katılarak bu mânâyı kastettiği iddia edilebilir. Biraz zorlama bir çıkarım da olsa Uhud ve Hendek savaşlarının zorlu anlarında İslâm dinine girmeye yetişemeyen anne ve babasını, İslâm’a giren iki sahâbisi için feda ettiği söylenebilir. Fakat bu çıkarım sözün kastının dışında bir değerlendirme olur.

Bir kimsenin anne babasını feda eden terkiibi başkasına kullanmasının caiz olup olmadığı, özellikle Müslüman bir kimsenin feda edilmesinin durumu, Müslüman olmayan bir kimse için tefdiye yapılması gibi hususların da tartışıldığı¹⁷ bu meselede nihâi olarak dört görüş ortaya çıkmıştır:

1. Terkiibin Hz. Peygamber için kullanılmasında hiçbir sakınca yoktur. Öyle ki İbnü'l-Mulakkin (ö. 804/1401), bu konuda icmâ olduğunu ileri sürmüştür.

2. Âlimlerin çoğunluğuna göre terkiibin herkes için kullanılması uygundur.

3. Terkip yalnızca Allah Resûlü için kullanılabilir, bu yüzden başkalarına kullanmak doğru değildir.

4. Kendilerinden istifade edilen peygamber vârisleri âlim, sâlih ve hayırlı kimseler için de kullanılabilir. Ancak başkaları için kullanılamaz.¹⁸ Hz. Peygamber’in, ashâbını kastederek kullandığı sözü şerh eden Nevevî (ö. 676/1277), ebeveynin feda edilmesini içeren terkiibin kullanımının âlimlerin çoğunluğuna göre caiz olduğunu söylemiştir. Her ne kadar Hz.

¹⁵ Ebû Saîd Neşvân b. Saîd el-Himyerî, *Şemsü'l-'ulûm ve devâü kelâmi'l-'Arab mine'l-külûm*, thk. Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî (Beyrût: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir, 14220/1999), 8/5123.

¹⁶ Ahmed Muhtar Abdülhamîd Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabîyyeti'l-muâsıra* (Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1429/2008), 3/1681.

¹⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tehzibu'l-âsâr ve tafsîlu's-sâbit an Rasûlillâh mine'l-ahbâr -Müsnedu Ali b. Ebî Talib*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Kâhire: Matbaatu'l-Medenî, ts.), 111; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâiu'l-fevâid*, 3/1174.

¹⁸ Bk. Sirâcuddîn Ebû Hafs Ömer b. Ali İbnü'l-Mulakkin, *el-'lâm bi fevâidi Umde-ti'l-ahkâm*, thk. Abdülazîz b. Ahmed (Suudi Arabistan: Dâru'l-Âsime, 1997), 3/5.

Ömer ve Hasan el-Basrî farklı görüşte olsalar da çoğunluk ana babasının adanmasını, zahiri anlam gözetilmediği sürece caiz görmüşlerdir. Daha ziyade bu, sembolik bir konuşma, nezaket ve sevgi bildirisi'dir.¹⁹

Bahse konu terkibi ashâbın Hz. Peygamber için kullanımını da benzer mahiyette olup onlar büyük fedakârlıkları içeren, samimi, dönem şartlarına uygun, İslâm akidesine ters düşmeyen ve teslimiyeti belirten niyetlerle telaffuz etmişlerdir. Zaten Kur'an'daki "Söyle ki: Şayet babalarınız, çocuklarınız, kardeşleriniz, hanımlarınız, akrabanız, topladığınız mallar, ziyana uğramasından korktuğunuz ticaret, beğendiğiniz meskenler size Allah'tan, Resûl'ünden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevgili ise artık Allah emrini getirinceye kadar bekleyin. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez."²⁰ âyeti, mânâ olarak Peygamber'in en sevgili olması gerektiğini vurgulayarak, bu tür terkiplerin söylenmesine de müsaade eder. Aynı şekilde "Sizden biri, beni, babasından, evladından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş sayılmaz."²¹ hadisi, beşer bazında en sevgilinin Hz. Peygamber olmasını emrettiğinden sevgi sıralamasında anne ve baba sevgisi, peygamber sevgisinden sonra gelmektedir. O hâlde ashâbın söyleme dönüştürdüğü terkip, asıl bağlamından koparılmadığı sürece anlamlıdır.

Hz. Peygamber ve ashâbın kullanımları bir araya getirildiğinde "Annem ve babam sana feda olsun!" cümlesi takdiri, azameti ve ikramı istenilen kişiye, sevilen şeyleri feda etmesi şeklinde yansıtılan bir sevgi anlamı taşır. Kişinin muhatabına sevgisini, muhabbetini ve değerini vermedeki özenini bildiren terkip, hoşla gittiğinden, Hz. Peygamber (s.a.s.) de zor zamanlarda ashâbını onurlandırmak adına bu terkibi kullanmıştır. Zira ashâbı kendisine ve ailesine yakışan sevgiyi, fedakârlığı, desteği ve yardımı sergilediklerinden bu sözlere layıklardı.

Netice itibariyle söz, hukukî bir terim olmadığı gibi gerçek manada ebeveyni feda etmeyi ya da kurban olmayı ihtiva etmeyen, muhataba gösterilen saygı, sevgi, teslimiyet, yücelik ve hürmeti bildirmek için kullanılan bir terkiptir. Günlük hayatta sıklıkla kullanılmasıyla gerçek anlamından uzaklaşarak mecazî söylem ve kültür formuna dönüştüğü de bellidir. Dolayısıyla sıradan bir beşer için söylenmesi sevgi, medih veya onurlandırma niyetlerini taşıyan girişimler olarak yorumlanmalıdır.

2. Tarihî Süreçte Kullanımı

Dil, sürekliliği olan sınırsız ve dinamik yapının dışı yansımalarıdır. Bu nedenden kelimeler, cümleler ve terkipler zamanla değişim geçirir. Kimi kelimeler, gündelik hayata sirayet edip gelişerek toplumsal hafızaya nakşedildiklerinde anlamlarını uzun süre korurken kimisi de çok az kullanılıp aslı unutulur ve ancak toplumun gündemine yeniden geldiklerinde o günkü

¹⁹ Ebû Zekerriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrût: Dâru İhyai't-Turâsî'l-Arabî, 1392), 15/184.

²⁰ et-Tevbe 9/24.

²¹ Buhârî, "İmân", 8; Müslim, "İmân", 70.

zemine göre anlamlar kazanır. Her halükarda yazıyla tanışan kelimeler ise ömürlerini uzatmış olur ve anlamlarını geliştirerek varlığını sürdürür.

Dilin değişken hâliyle bağlantılı olarak tarih kitaplarındaki yanlışlardan biri de daha önce kullanılan bir sözün, karizmatik bir lider tarafından telaffuz edilmesiyle aidiyetinin unutulmasıdır. Sanki söz, ilk defa bu kişi tarafından söylenildiği izlenimi hâsıl olduğunda toplumsal hafıza bir kenara bırakılır ve yanlış değerlendirmeler peş peşe gelir. Böylesi bir hataya düşmemek için “Anam ve babam sana feda olsun!” sözünün tarihi dinamikleri genel hatlarıyla tespit edilerek sözün öncesi, sonrası ve kullanım alanları tespit edilmelidir.

2.1. İslâm Öncesi Döneme Aidiyeti ve Müşrikler Tarafından Kullanımı

Geçmiş milletlerin kıssa ve ifadelerine yer veren Kur’ân-ı Kerim’de ebeveyni feda eden açık bir terkip yer almaz. İbn Ebi’-Dünyâ’nın (ö. 281/894) naklettiği gaybî haber niteliğindeki bir sözde Hz. Dâvud adına benzer bir ifadenin kullanıldığı rivayet edilse de²² İsrâiloğullarına gönderilen bu peygamber için Arapça terkinin aynen telaffuz edildiğini söylemek zordur. Arapların divanı ve tarihî kaydı konumundaki cahiliye şiirinde ve darb-ı mesellerde terkiye dair ipuçlarıyla karşılaşmak mümkündür. Muallaka şairlerinden A’sâ mahlasıyla bilinen Meymûn b. Kays’a (ö. 629) nispet edilen şu şiirde bahse konu terkinin amca ve dayıyı için içine katan formu yer alır:

لَمْ يَكُنْ عَيْرٌ لِمَحَةِ الطَّرْفِ حَتَّى ... كَبَّ تِسْعًا، يِعْتَامُهَا كَالْمَغَالِي

وَوَظَلِيمَيْنِ، ثُمَّ أَبْهَتْ بِالْمَةِ ... رَأْنَادِي: فَدَاكَ عَمِّي وَخَالِي²³

Cahiliye şiirinin aidiyeti, intikali ve yazıya geçirilmesindeki problemlerin varlığı daha fazla şiiri tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Darb-ı meseller ve hutbelerde de fazla gündeme gelmemesi benzer sebeple bağlantılı olmalıdır. Sözün İslâm öncesi telaffuzuna dair Arap edebiyatında yeteri kadar örnek bulunmaması bir eksiklik olsa da merceğin İslâm’ın yakın dönemine çevrilmesiyle yeterli malzeme bulmanın önü açılır.

İslâmî kaynakların satır aralarında müşriklerin çeşitli zamanlarda sözü kullandıklarını ifade eden kayıtların bulunması terkinin Müslümanlara has olmadığı gösterir. Hatta tahmin edilenden daha fazla gündeme gelmesi Arapların günlük yaşantılarının önemli bir parçası olduğunu gösterir. Nitekim nübüvvetin 10. yılında Müslüman olan Tufeyl b. Amr ed-Devsî eşinin yanına gidip “Benden uzak dur! Ben senden değilim sen de benden değilsin.” dediğinde karşılaştığı manzaraya şaşırarak “Babam anam sana feda olsun! Neden?” diyerek bu durumun sebebini ona değer vererek sorgula-

²² Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebi’-Dünyâ, *er-Rikka ve 'l-bükâ'*, thk. Muhammed Hayr Ramazan (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1419/1998), 258. Bahse konu terkip şöyledir: (يَا نَبِيَّ اللَّهِ يَا بَابِي أَنْتَ وَأَمِّي).

²³ Kureşî, *Cemheretü eş 'âri 'l- 'Arab*, 234. Şiirin net anlaşılabilmesi için geniş bir izaht gerektiğinden çevirisi yapılmamıştır.

miştir.²⁴ Bu haber, Cahiliye döneminde kadınların fedakârlık ve samimiyet ifadesi olarak koçalarına benzer terkipleri kullandıklarını gösterir. Yine hicret sırasında Ümmü Ma'bed'in çadırına uğrayan Hz. Peygamber gıda ihtiyacını temin etmek maksadıyla çadırın kenarındaki keçiyi işaret edip “*Onu sağmama izin verir misin?*” dediğinde yapacağı işin meşakkatli bir fiil olduğunun farkında olan kadının henüz yeni tanıştığı muhatabına “*Babam anam sana feda olsun! Onda sağılacak bir süt bulursan sağıver.*”²⁵ demesi döneme ait başka ipuçlarını içerir. Bu kullanım, samimiyetini karşısına bildirmek isteyen konuşmacının muhatabını tanımasına gerek olmadığını ve iletişimdeki zorluğu ortadan kaldırmak için böyle bir yola başvurulmasında sakınca bulunmadığı gösterir. Yine aynı örnekten bu terkipli söylemek için tarafların aynı cinsiyetten olmalarının şart olmadığı, kadınların da erkeklere karşı böyle bir söz sarf edebileceği yorumu çıkarılabilir.

Araplar tarafından sevilen bu terkip, günlük hayatın üsluplarından birisi olmuştur. Bedir'den sonra müşriklerin liderliğini üstlenen Ebû Süfyân'ın birçok defa bu sözü kullandığı rivayetlere yansımıştır. Hicretin 8. yılında (630) Mekke'nin fethi için Merrüzzahrân'da konaklayan İslâm ordusunun durumunu öğrenmeye gelen Ebû Süfyân, İslâm ordusuna sızmaya çalışmaktadır. Yanındaki arkadaşlarıyla fısıldaşmalarına şahit olan Hz. Abbas ona: “*Ey Ebû Hanzala!*” diye seslendiğinde Ebû Süfyân: “*Ebü'l-Fadl! Sen misin? ... Babam anam sana feda olsun, ne istiyorsun?*” demiştir.²⁶ Aralarındaki konuşma bir müddet devam ettikten sonra Hz. Abbâs onu alarak Hz. Peygamber'in huzuruna getirmiş, Hz. Peygamber ona hitaben “*Ne oluyor sana ey Ebû Süfyân? Senin Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığını bilmen gereken zaman gelmedi mi?*” dediğinde Ebû Süfyân “*Babam anam sana feda olsun! Ne kadar müsamahakârsın ne kadar kerimsin...*” cevabını vermiştir.²⁷ Şirkte ısrar eden Ebû Süfyân'ın fetih gecesi içerisine düştüğü sıkıntılı durum kendisini tevazulu olmaya ve fedakâr davranmaya itmış olmalı ki aynı gece Hz. Abbâs ve Hz. Peygamber'e karşı övgü ifade eden cümleler sarf etmiştir. Normal şartlarda Müslümanları atalarının dinlerini tahrif etmekle suçlayan müşriklerden bu davranış beklenmez.²⁸

²⁴ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa Saka - İbrahim Abyârî (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa, 1375/1955), 1/384.

²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/488; Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ* (Beyrût: Dâru's-Sekâfe, 1417), 1/133; el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*, 1/61.

²⁶ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, 2/818; Taberî, *Târihü't-Taberî*, 3/53; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/119; Abdurrahmân b. Abdillâh Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fi'tefsiri's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, thk. Ömer Abdüsselam (Beyrût: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1421/2001), 7/63.

²⁷ Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, 7/64.

²⁸ Ancak kızı Ümmü Habibe Hz. Peygamber ile evlendiğinde “*Muhammed reddedilmeyecek bir erkektir.*” sözünü kullanan Ebû Süfyân aradaki akrabalık bağına da güvenerek bir hayli yumuşamıştı.

Sonuç olarak müşrikler tarafından çeşitli şekil ve türde kullanılması terkinin Arap toplumunun önemli kesimi tarafından bilindiğine işaret olarak değerlendirilebilir. Müslümanlar kadar müşrikler de terkihi günlük hayatlarının bir parçası hâline dönüştürmüş ve gerekli ortamlarda sözün gücünden istifade etmişlerdir.

2.2. İslâmî Dönemdeki Örnekleri

2.2.1. Hz. Peygamber'in Bizzat Söyleme Dönüştürmesi

Halk arasında dolaşan birçok terkinin ilk defa kimin tarafından, ne zaman ve niçin söylendiği bilinmez. Kollektif hafızada yer edindiğinden terkiplerin ortaya çıkış hikâyesi ve varsa bir olay kahramanı eksiktir. Aynı şekilde evveliyatı meçhul olan "Anam babam sana feda olsun!" terkinin arka planı bilinmese de İslâm öncesindeki yaygın kullanımı Araplar arasında köklü bir geçmişe sahip olduğunu düşündürür. İnsanlığa barışı ve huzuru getirmekle vazifeli İslâm peygamberinin kendisine karşı bu sözün kullanımına müdahale etmemesi ve sık olmasa da ashâbına bu sözlerle nida etmesi, terkinin kullanımını daha da yaygınlaştırmıştır.

Risalet görevinin ağırlığı sebebiyle hayatını mücadelelerle geçiren Hz. Peygamber'in karşılaştığı zorluklardan biri de Uhud Gazvesi'dir. Müslümanları yarıda bırakarak üç yüz adamıyla orduyu terk eden Abdullah b. Übey b. Selûl'un ardından üç bin kişilik müşrik ordusuyla karşılaşan Hz. Peygamber, içerisinde bulunduğu zorlu şartlara rağmen Uhud'da aldığı savaş pozisyonu ile düşmanları durdurmayı hedeflemektedir. Ancak Ayneyn Tepesi'ne yerleştirilen okçuların yerlerini terk etmeleri ve Hâlid b. Velid'in İslâm ordusunu arkadan kuşatması Uhud'un kaderini değiştirir.²⁹ Hadiselerin müşriklerin lehine geliştiği bu savaşta Hibbân b. 'Arika'nın attığı okun Hz. Peygamber'in "annemden sonra annem" olarak nitelediği Ümmü Eymen'in eteğine isabet etmesi izzet, onur ve şeref açısından bir erkeğin tahammül etmekte zorlanacağı hadiselerdendir.³⁰ Annesine yapılan saldırıyı misliyle cevaplandırmak isteyen Hz. Peygamber, Mekkeliler arasında ok atmakta mahir Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın yanına giderek "*Ey dayıcağım, okunu at! Babam ve annem senin için feda olsun!*"³¹ demiştir. Anne tarafından akrabalık bağı bulunan Sa'd'a bu görevin verilmesi, kendisine duyulan güvenle eş değerdir. İslâm peygamberinin son derece övgü dolu sözünden mutlu olan Sa'd'ın misilleme olarak attığı okun Hibbân'ın boğazına/boyun çukuruna isabet etmesiyle o, yere düşmüştür.³² Kendisine söylenen sözün kıymetini bilen Sa'd, ara sıra "Uhud günü Allah Resûlü (s.a.s.) anne ve babasını birlikte zikrederek onlar sana feda olsun, okunu at!" demişti diye

²⁹ Bk. Mehmet Emin Demir, "Okçular Tepesi'nin Komutanı Abdullah b. Cübeyr", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 12 (01 Ocak 2022), 117-132.

³⁰ Vâkidî, *Kitâbü'l-Megâzi*, 1/241; Taberî, *Târihü'l-Taberî*, 2/279.

³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/104.

³² Bk. Muhammed İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 1398), 328.

o sözden duyduğu mutluluğu ifade etmiştir.³³ Aynı memnuniyeti taşıyan Sa'd'ın kızı Aişe'nin de "Ben Uhud günü Hz. Peygamber'in babasını ve anasını feda ettiği muhacirin kızayım." diyerek kendisini tanıttığı rivayet edilir.³⁴

Ma'mer b. Râşid'in İkrime vasıtasıyla naklettiği bir hadiste ise Uhud günü Hz. Peygamber'in önce "*Babam sana feda olsun!*" sonra annesini de katarak "*Babam anam sana feda olsun!*"³⁵ dediğinden bahsedilir. Sözün mevsukiyetinde bir problem yok ise onun bu şekilde davranmasının birkaç sebebi olabilir. Karşılaştığı tablonun zorluğundan eksik kelime kullanmış olabileceği akla gelebileceği gibi memnuniyetini dile getirmek için yeni bir girişimde bulunduğu da söylenebilir.

H. Peygamber'in Uhud'da kullandığı söze şahit olan Hz. Ali, onun bu sözü Sa'd'dan başkasına söylemediğini iddia etse de³⁶ başka kullanımlar mevcuttur. Hz. Ali'nin bu konudaki tavrı, diğer kullanımlar sırasında Hz. Peygamber'in yanında olmamasından kaynaklanmış olmalıdır. Zira hadis literatüründe ashâbın tek başına şahit olup bir defaya mahsus olduğunu düşündüğü anlatılar mevcuttur.

H. Peygamber'in mezkûr ifadeyi kullandığı bir diğer sahâbî Zübeyir b. el-Avvâm'dır. Nakledildiğine göre Hendek Gazvesi'nde Kureyzoğullarının ihaneti gündeme geldiğinde Hz. Peygamber "*Kim Beni Kureyza'ya gidip bana onların haberlerini getirir?*" demiş ve bu zorlu vazifeyi Zübeyir üstlenip yola çıkarak Yahudilerin durumunu teftiş etmiştir.³⁷ Yahudilerin içerisinde bulunduğu durumu rapor eden Zübeyir, döndüğünde edindiği malumatı bildirerek Hz. Peygamber'i sevindirmiş, bu habere sevinen Allah Resûlü de muhatabına "*Babam anam sana feda olsun!*" demiştir.³⁸

H. Peygamber'in benzer terkipleri Zübeyir b. el-Avvâm için Hayber'in fethi sırasında da kullandığı rivayet edilir. Hayber günü Müslümanlar üzerine korku salan Yâsir isimli şahıs elinde hançerle Müslümanlara saldırdığında karşısına Zübeyir çıkmıştır. Annesi Hz. Safiye oğlunun öldürüleceğinden endişe edip "Ey Allah'ın Resûlü oğlum öldürülecek!" dediğinde yanı başındaki Hz. Peygamber onu sakinleştirmiş ve birlikte Zübeyir'in mücadelesini izlemişlerdir. Zübeyir, çarpışma sonunda rakibini öldürerek Hz. Peygamber'in yanına geldiğinde Allah Resûlü "*Amcan ve dayın sana feda olsun!*" (فِدَاكَ عَمَّ وَحَالَ) şeklinde bir terkipte onu tebrik etmiştir.³⁹

³³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/79.

³⁴ Ma'mer b. Râşid el-Basrî es-San'ânî, *el-Câmi'*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî (Beyrût: Meclisü'l-İlmî, 1403), 11/236; Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, thk. Amr b. Garâme (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1995), 20/318.

³⁵ Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, 11/237.

³⁶ Buhârî, "Edeb", 103.

³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/78-79.

³⁸ Buhârî, "Ashâbü'n-nebi", 13.

³⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, 2/657.

Allah Resûlü'nün kızı Fâtıma için de benzer terkipleri söylediği bilinir. O, bir baba olarak çok sevdiği kızına hem “*Babam anam sana feda olsun!*” terkiibini⁴⁰ hem de “*Baban sana kurban olsun!*” ifadesini kullanmıştır.⁴¹ Diğer örneklerden farklı olarak Hz. Fâtıma ağlarken söylediği bu son kullanım, bir babanın kızını teselli için söylediği duygulu ifadeden ibarettir. Nitekim torunları Hasan ve Hüseyin için de bu terkiibi kullandığı rivayetlere yansımıştır. Namaz kılariken üzerine çıkan torunlarına müdahale eden ashâbına “*Onları rahat bırakın! Babam anam onlara feda olsun. Beni seven kimse bu ikisini de sevsin.*” diyerek hitap etmiştir.⁴²

Söz konusu terkiibi ashâbına bireysel olarak söyleyen Hz. Peygamber, bazı hâllerde sözü yanında hazır bulunanların tamamını kapsayacak şekilde şumüllü olarak kullanmıştır. Ma’mer b. Râşid ve diğer kaynakların belirttiğine göre İbn Mes’ûd’dan nakledilen rivayette bir sabah Allah Resûlü, gece kendisine peygamberlerin, ümmetleriyle birlikte arz edildiğinden bahsetmiş, kendi ümmetinin durumunu sorduğunda sağında dağların insan yüzleriyle dolu olduğunu, solunda ufku insan yüzleriyle dolu olduğunu görmüş ve bunların yanında sorgusuz sualsiz cennete girecek yetmiş bin kişi müjdelenmiştir. Gördüğü bu rüya üzerine Hz. Peygamber, ashâbına “*Babam anam size feda olsun (فداكم أبي وأمي)! Yetmiş binden olabiliyorsanız olun, yoksa dağların ehlinden olun, o da olmazsa ufuk ehlinden olun. Çünkü ben insanların köpekler gibi birbirine saldırdığını gördüm.*” buyurmuştur.⁴³

Hz. Peygamber’in, terkiibi çoğul kalıpla Huneyn Savaşı sonrasında da kullandığı söylenir. Yeni Müslüman olmuş bazı kimselere ganimetten bol bol ihşanda bulunan Allah Resûlü, bu hususta kendisine sitem eden ensâra “*İnsanların mal, sizin ise Allah Resûlü ile birlikte dönmenize razı değil misiniz?*” diye sormuş, onların “*razıyız*” demeleri üzerine “*Babam anam size feda olsun (فداكم أبي وأمي). Benden sonra nice zorluklar göreceksiniz. Allah ve Resûlü ile havzın başında buluşuncaya kadar sabredin!*” demiştir.⁴⁴ Hz. Peygamber’in, ensârın kendisine karşı duyduğu derin sevgi ve muhabbetin yanı sıra emrine gösterdikleri teslimiyetin verdiği coşku, bu terkip ile izhar edilmiştir. Benzer şekilde yaptığı bir konuşmanın arkasından hanım sahâbîlerin ziynet eşyalarını tasaddukta bulunmalarından duyduğu sevinci aynı terkip ile ifade etmiştir.⁴⁵

⁴⁰ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 2/470-471.

⁴¹ İbn Hacer Askalanî, *Fethu'l-bârî*, 10/569.

⁴² Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannefi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 6/378.

⁴³ Ma’mer b. Râşid, *el-Câmi'*, 10/408.

⁴⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-mesânî*, thk. Bâsım Faysal Ahmed el-Cevâbire (Riyad: Dâru'r-Râye, 1419/1998), 3/346, 374; Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, thk. Hamdî b. Abdilmeccid es-Silefi (Bejrût: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 4/131.

⁴⁵ Ebû Nuaym, *el-Müsnedü'l-müstahrec*, 2/468.

2.2.2. Ashâbın Peygamber İçin Kullanması

Beşerî bir duygu olan sevginin türleri arasında kutsala duyulan muhabbet oldukça farklıdır. Maddî çıkar gözetmeden fitrattaki inanç duygusunu tamamlamak ve bu vesileyle eşyanın hakikatine uygun davranılacağı düşünmek genelde samimî davranmayı güdüler. Kutsallıkların derecelendiği ilahî dinlerde, piramidin en tepesindeki yüce ilah, en saygın konuma sahip ve en çok sevilen figürdür. Sonrasında ilah ile iletişimi sağlayan melekler⁴⁶ ve elçiler gelir. İlahî kudretin istemesiyle seçilen elçiler ahlâklarının güzelliği, toplumsal buhranlara karşı ürettikleri çözümler, etraflarında toplanan taraftarlara besledikleri sevgi vb. meziyetleriyle sevilirler. Zaten kullar içerisinde en sevdiği kişiyi örnek elçi seçen ilâhî gücün de insanlardan beklentisi seçtiği elçinin sevilmesi yönündedir.⁴⁷

İnsanlığa bir rahmet ve sevgi örneği olarak gönderilen Hz. Peygamber'in ashâbına karşı müşfik ve anlayışlı davranışları kalplerde büyük tesir yaratmıştır. Kendisiyle tanışanlar ahlâkının güzelliği, sözünün kudreti ve tavrının samimiyetiyle ona karşı büyük bir sevgi beslemişler, sevgilerini gizlemeyerek sözel yahut da beden dilleriyle dışa yansıtmışlardır.⁴⁸ Arap kültüründe insanlar canını, malını ve evlatlarını uğruna feda edeceklerini sözlü olarak bildirmek için samimiyet, içtenlik ve muhabbetin göstergesi olan “Babam ve anam sana feda olsun!” terkibini kullanmışlardır.

Hz. Peygamber'e olan sadakat ve muhabbeti ile Sıddîk lakabına nail olan ve Kur'an'da “ikinin ikincisi” olarak zikredilen Hz. Ebû Bekir, dostuna duyduğu derin muhabbetle bu terkibi ona karşı birçok defa söylemiştir. Hatta ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarından tespit edebildiğimiz kadariyle Hz. Peygamber'e karşı bahse konu terkibi en çok kullanan yine Hz. Ebû Bekir olmuştur. Akabe görüşmelerinde Hz. Peygamber'in yanında hazır bulunduğu sırada Şeybân b. Sa'lebe heyetini tanıtmak istediğinde Resûlullah'a (s.a.s.) yönelerek “Babam anam sana feda olsun, bunlar kavimlerinin en ileri gelenleridir!” demiştir.⁴⁹ Hicret için Hz. Peygamber'in, evine vakitsiz geldiği sırada verilecek müjdeden kızlarının da haberdar olması için “Ey Allah'ın peygamberi, babam ve annem size feda olsun! Evde yalnızca iki kızım vardır ve onların zararı yok.” diyerek samimiyetini dile getirmiştir.⁵⁰ Yine hicret için yolculuk yapılacağı zaman evde beslediği iki deve den birini Hz. Peygamber'e takdim ederken “Buyur bin, babam annem sana feda olsun!” sözlerini tekrarlamıştır. Hz. Peygamber “*Ben, benim olmayan bir deveye binmem.*” demiş, bunun üzerine Hz. Ebû Bekir: “Babam anam

⁴⁶ Ebû'l-Kâsım Hibetullâh b. el-Hasen el-Lâlekâî, *Kerâmâtü evliyâ'illâh*, thk. Ahmed b. Sa'd (Riyâd: Dâru Taybe, 1423/2003), 9/166.

⁴⁷ Âl-i İmrân 3/31.

⁴⁸ Bk. Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2021).

⁴⁹ Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, 4/61.

⁵⁰ Taberî, *Târih*, 2/27.8

sana feda olsun ey Allah'ın Resûlü!" diyerek samimiyetini yinelemiştir.⁵¹ Bazen de sözü genelleştirerek "Analarımız ve babalarımız sana feda olsun!" demiştir.⁵²

Bedir Gazvesi'nde ele geçirilen esirlerin akıbeti gündeme geldiğinde söz alarak konuşmaya başlayan Hz. Ebû Bekir "Babam ve anam size feda olsun, ey Allah'ın Resûlü! Esirlerin babaları, çocukları, amcaları, amca çocukları ve kardeşleri var; aralarında uzak ve yakın akrabaların var. Bunları fidye karşılığı serbest bırakınız!" teklifinde bulunmuştur.⁵³ Huneyn'de ganimet paylaşımında Akra ve Uveyne arasındaki dağıtımda bir anlaşmazlık olduğunda Hz. Peygamber ile konuşan Hz. Ebû Bekir, iki defa bu terkibi tekrar ederek onu rahatlatmaya çalışmıştır.⁵⁴ Bunlardan başka pek çok yerde bahse konu terkibi kullanmıştır.⁵⁵ Hz. Peygamber'in sağlığında anne ve babasını feda terkibini kullanan Hz. Ebû Bekir, onun vefatından sonra da aynı samimiyetini devam ettirmiştir. Hz. Peygamber'in na'sını gördüğünde yüzünü açıp alnından öperek "Anam babam sana feda olsun! Hayatında güzeldin, ölümünde de güzelsin."⁵⁶ demiştir.

Hz. Peygamber'e sevgisini izhar etmede öncü kabul edilebilecek Hz. Ebû Bekir kadar onun kızı da açık sözlülerden kabul edilir. Bir defasında sevgi örneği olarak anlatılan Ebû Zer ve Ümmü Zer hadisesini diline dolaayan Hz. Peygamber "*Ben de sana Ebû Zer'in Ümmü Zer'e davrandığı gibi davrandım. Şu kadar var ki o, Ümmü Zer'i boşadı. Ben ise seni boşamayacağım!*" dediğinde Hz. Âişe "Babam anam sana feda olsun! And olsun sen benim için Ebû Zer'in Ümmü Zer'e iyi olduğundan daha da iyisin." demiştir.⁵⁷ Başka bir zaman da kucığında uyuduğu Hz. Âişe'nin ağladığını gören Hz. Peygamber, bunun sebebini sorduğunda o, "Anam babam sana feda olsun!" deyip İbrahim Sûresinin 47. âyetini hatırladığını ifade etmiştir.⁵⁸

Hz. Peygamber'in hoş sohbetinden aldığı keyfi belirtmek için fedakârlık bildiren cümleler kuran Hz. Âişe, onu sıkıntıda gördüğünde üzüntüsünü hafifletmek ve sevinçli gördüğünde mutluluğunu paylaşmak için de bu terkibi kullanmıştır. Nitekim Veda Haccı yapıldığı dönemde annesinin kabrinin yanından oldukça üzüntülü, kederli ve ağlayarak ayrılan; uzunca bir süre son-

⁵¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/487; Taberî, *Târîh*, 2/279; Süheylî, *er-Ravzû'l-ünîf*, 4/481

⁵² Buhârî, "Menâkıbu'l-ensâr", 45, "Edeb", 104; Müslim, "Fezâilu's-sahâbe", 2.

⁵³ Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzi*, 1/108.

⁵⁴ Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzi*, 3/947.

⁵⁵ Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *es-Sahîh*, thk. Şuayb Arnavût (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988), 15/282; Ebû'l-Hasen b. Ahmed Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve* (Kâhîre: Dâru Mustafa, ts.), 2/409,502.

⁵⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2/206; Taberî, *Târîh*, 3/202.

⁵⁷ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 16/35; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/275.

⁵⁸ İbn Ebi'd-Dünyâ, *el-Ahvâl*, 56. Bahse konu âyet-i kerime meâlen şöyledir: "*O halde, sakın Allah'ın, peygamberlerine verdiği sözden cayacağımı sanma! Allah güçlüdür, kimsenin yaptığını yanına bırakmaz.*"

ra yanına sevinçli ve gülümseyerek geri dönen Hz. Peygamber’e: “Anam babam sana feda olsun ey Allah’ın Resûlü! Sen, yanımdayken kederli, üzüntülü ve ağlayarak bineğinden inmiştin. Sen ağladığın için ben de ağlamıştım. Sonra sevinçli ve gülümseyerek yanıma geri geldin.” demiştir.⁵⁹ Kaynaklarda başka örneklerle karşılaşmak da mümkündür.⁶⁰

Hz. Ebû Bekir ve kızı gibi diğer halifelerin de bu terkibi Hz. Peygamber’e ithafen kullandıkları olmuştur. Hz. Peygamber, gönülden inandığı hâlde “Lâ ilâhe illallah” diyen kimsenin cennete gireceğine dair müjdeyi insanlara duyurması için Ebû Hüreyre’ye yetki verdiğinde Hz. Ömer, ona mani olmuş ve “Ey Allah’ın Resûlü! Babam anam sana feda olsun!.. Bunu yapma, yoksa insanlar bu müjdeye bel bağlarlar da amelden kaçınırlar.” diyerek endişesini dile getirmiştir.⁶¹ Yine Hz. Ömer’in cennetteki evini tasvir eden Hz. Peygamber kendisinin biraz kıskanç olması sebebiyle köşküne girmekte tereddüt ettiğini ifade edince o “Babam anam size feda olsun!” sözüyle karşılık vermiştir.⁶² Mekke fethedilip kanı dökülecekler ilan edildiğinde Hz. Osman, sütkardeşi Abdullah b. Sa’d b. Ebî Serh için aracı olmuş, o da özrünü bildirip Müslüman olarak kendini affettirmiş ancak Abdullah yaptıklarından dolayı utanarak saklanmıştır. Bunun üzerine Hz. Osman kardeşinin mahcubiyetini “Anam babam sana feda olsun ey Allah’ın Resûlü! Süt kardeşimin her gördüğü yerde senden nasıl kaçtığını görmelisin!” şeklinde bildirmiştir.⁶³ Hz. Peygamber’i yıkadığı sırada ölüde bulunması gereken emareleri göremeyen Hz. Ali de aynı terkibi dile getirerek şaşkınlığını ifade etmiştir.⁶⁴

Hz. Peygamber’e duyulan sevgi ve muhabbet, yakınlarıyla sınırlı olmayıp ashâbın tamamında benzer şekildedir. Zira onlar, iman ettiklerinde Allah ile güçlü bir bağı olduğunu fark ettikleri nebîye olan inançlarını güçlendirmek ve ondan güzel ahlâka dair örneklikler bulabilmek için yanından ayrılmamışlardır. Uygun ortamlarda sevgilerini belirten cümleler kurarak ünsiyetlerini daha da üst noktalara taşımak istemişlerdir. Telaffuz vakit ve şekillerine bakarak ashâbın kullanmalarını şu alt başlıklar altında tasnif edebiliriz:

a. Meşakkat Anında: İbadete aşırı düşkünlüğü sebebiyle ailesinden

⁵⁹ Süheylî, *er-Ravzû’l-ünîf*, 2/187; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî, *Sübûlü’l-hüdâ ve’r-reşâd*, thk. Abdullah Adil (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1414/1993), 2/122.

⁶⁰ Müslim, “Cenâiz”, 103; Taberânî, *ed-Duâ*, 374; Ebû’l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ el-Kâhirî eş-Şâfiî, *Hayâtü’l-Hayevân* (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424), 2/63.

⁶¹ Müslim, “İmân”, 52.

⁶² Buhârî, “Ta’bîr”, 31.

⁶³ Vâkıdî, *Kitâbü’l-Megâzi*, 2/856.

⁶⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2/212; Ebû’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. el-Müberred, *et-Te’âzi ve’l-merâsi*, thk. İbrahim Muhammed Hasan (Mısır: Nehdatü Mısır, ts), 40.

uzaklaşarak sıkıntıya maruz kalan Osman b. Maz'ûn'a "Ey Osman! Bende, sana bir örneklik yok mudur?" dediğinde o "Anam babam sana feda olsun, ey Allah'ın Resûlü! Nasıl olmaz?" demiştir.⁶⁵ Uhud Gazvesi'nde Peygamber'ine siper olmaya çalışan Ebû Talha "Anam babam sana feda olsun ya Resûlallah! Sana ok isabet etmeyecektir. Gerekirse ben sana kurban olurum." demiştir.⁶⁶

Ca'fer b. Ebî Tâlib Mu'te'de şehit olduğunda evine gelen Hz. Peygamber, onun çocuklarını öpüp kokladı. Gözlerinden yaş aktığını görün eşi Esmâ, "Ey Allah'ın Resûlü! Babam anam sana feda olsun, neden ağlıyorsun, yoksa Ca'fer ve arkadaşları hakkında sana bir bilgi mi ulaştı?" demiştir.⁶⁷ Bilal-i Habeşî, hastalığı esnasında namaz kıldırmaya çıkamayan Hz. Peygamber'e gelerek "Ey Allah'ın Resûlü! Babam anam sana feda olsun! Namazı kim kıldırır?" diye sormuştur.⁶⁸

b. Nezaket Ortamlarında: Söz, tavır ve davranışta nezaket, insanî bir erdem olarak değerlendirilerek peygambere karşı kaba davranışların önü kesilmiştir.⁶⁹ Resûl'ü incitmenin ilâhî makamı rahatsız edeceğinin farkında olan ashâb, onunla diyalog kurarken oldukça nazik davranmaya çalışmış ve gönlünü hoş tutmak için ebeveynini kattığı terkiplerle söze başlamıştır. Hicretle birlikte Neccârîoğullarından Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evinde kalmaya başlayan Hz. Peygamber iki katlı evin alt katını seçtiğinde üst katta kalmak durumunda olan ev sahibi: "Ey Allah'ın Nebîsi! Babam anam sana feda olsun. Senin altta kalıp benim yukarıda olmam hoşuma gitmiyor..." diyerek kendisine üst katı teklif etmiştir.⁷⁰ Bir defasında huzuruna gelen Zibirkân b. Bedir ve Amr b. el-Ehsem kendilerine söz hakkı verildiğinde bu terkiplerle söze başlamışlardır.⁷¹

c. Sorulara Yanıt Ararken: Sahâbe daha önce görmediği yahut da alışkın olmadığı bir durumla karşılaştığında meraklarını gidermek için soru sorarken samimiyetlerini dile getiren terkipler kullanmıştır. Hz. Peygamber'in bir mecliste dişleri görünecek kadar güldüğüne şahit olan Hz. Ömer sebebi için ebeveynini gündeme getirmiştir.⁷² Hendek Gazvesi'nde Müslümanların önüne çıkan kayayı parçalamak üzere kazmayı taşa vurup da alttan parıltı hasil olduğunda hayretini gizlemeyen Selmân-ı Fârisî "Babam anam sana feda olsun ey Allah'ın Resûlü! Sen kazmayı vururken altta

⁶⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/302.

⁶⁶ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavût (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 21/446; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/385.

⁶⁷ Vâkidî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2/767; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45/25.

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 20/369.

⁶⁹ en-Nûr 24/63; el-Hucurât 49/2.

⁷⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/498; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, 4/236.

⁷¹ Ebû Osmân Amr b. Bahr Câhiz, *Kitâbü'l-Mehâsin ve'l-ezdâd* (Beyrût: Dâru Mektebeti Hilal, 1423), 38.

⁷² Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-sahâbe*, 1/256; *Müsned*, 3/169; Buhârî, "Edeb", 68; İbn Ebi'd-Dünyâ, *Husnü'z-zan*, 109.

parladığını gördüğüm o şey nedir?” şeklinde bir soru yönelmiştir.⁷³

Hicretle birlikte Hz. Peygamber’e komşu olan Ebû Eyyûb el-Ensârî, evde pişirilen yemekten kendisine gönderir ve dönüşte yemek tepsisini kontrol ederdi. Bir seferinde soğan yahut sarımsaklı bir akşam yemeği ikram ettiğinde sofranın hiç bozulmadan iade edildiğini görünce “Ey Allah’ın Resûlü! Babam anam sana feda olsun! Yemeği niye geri çevirdiniz?” demiş ve şu cevabı almıştır: “*Ben ondan şu sebzenin kokusunu aldım ve ben (meleklerle) konuşan biriyim. Ama siz onu yiyebilirsiniz.*”⁷⁴ Hac esnasında yaptığı duadan sonra Hz. Peygamber’in güldüğünü gören bir sahâbî “Ey Allah’ın Resûlü! Babam anam sana feda olsun!” diyerek gülmesinin sebebini sormuştur.⁷⁵ Ebû Hüreyre, namazda Hz. Peygamber’in tekbirle kıraat arasında bir müddet sessizce beklediğinde ne okuduğunu “Ey Allah’ın Resûlü! Babam anam sana feda olsun!” diyerek sormuştur.⁷⁶ Bir defasında Hz. Peygamber, Allah’ın gülmesinden bahsetmiş; bunu duyan Hz. Âişe, “Rabbimiz güler mi?” sorusunu bu terkibi kullanarak yönelmiştir.⁷⁷ Ebû Zer de Allah’a en sevimli gelen sözü Hz. Peygamber’e sorarken bu terkibi kullanmıştır.⁷⁸ Yine huzura gelen bir bedevî, insanların en güzel huylusunun kim olduğunu sormak istediğinde bu terkiple söze başlamış ve sorusunu peşine ilave etmiştir.⁷⁹

Hz. Peygamber önemli bir haber vereceği zaman ashâbına “*Size şunları bildireyim mi?*” şeklinde sorular yönelttiğinde sorunun önemi ve cevabın salahiyetini hesaba katan ashâb, kendisini onurlandıracak terkiple yaklaşmıştır. Hz. Peygamber, Ebû Mûsâ el-Eş’arî’ye “*Sana cennet hazinesinden bir kelime söyleyeyim mi?*” dediğinde o “*Babam anam sana feda olsun, buyur ya Resûlallah!*” demiştir.⁸⁰ Hz. Âişe’ye “*Allah’ın anıldığında duaları kabul ettiği ismi bana öğrettiğini biliyor musun?*” diye sorduğunda o: “*Ey Allah’ın Resûlü! Babam anam sana feda olsun! Onu bana öğretiver!*” demiştir.⁸¹ Hz. Peygamber “*Cennet hazinelerinden birini sana bildireyim*

⁷³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/219; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, 6/267; Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî el-Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bi-mâ li'r-rasûl*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsî (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/1999), 13/294.

⁷⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/499; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, 4/237.

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/136-137; Ebû Ya'îlá, *Müsned*, 3/149. Başka bir keresinde gülmesinin sebebini ise aynı terkibi kullanarak Ümmü Harâm sormuştur. Bk. Müslim, “İmâret”, 161; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 16/161.

⁷⁶ Müslim, “Mesâcid” 147; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/257.

⁷⁷ İbn Huzeyme, *et-Tevhîd*, 2/574.

⁷⁸ Taberânî, *ed-Duâ*, 478.

⁷⁹ Câhiz, *Kitâbü'l-Mehâsin ve'l-ezdâd*, 149.

⁸⁰ Buhârî, “Megâzî”, 40.

⁸¹ İbn Mâce, “Dua”, 9.

mi?" dediğinde Ebû Zer,⁸² Ebû Eyyûb el-Ensârî⁸³ ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî⁸⁴ hep bu terkip ile yanıt vermişlerdir. Kadir Gecesi'nin hangi gece olduğuna dair Hz. Peygamber'e sorulduğunda o, "Şu geceyi hanginiz hatırlıyor?" buyurmuş, bunun üzerine İbn Mes'ud atılarak, "Vallahi ben hatırlıyorum Ey Allah'ın Resûlü! Babam anam sana feda olsun!" demiş ve sorusuna cevap vermiştir.⁸⁵

d. İsmen Çağırıldığı Zamanlarda: Muhataba ismiyle hitap, ikili ilişkilerde her zaman önemsenir. Dinî, siyasî, askerî vb. liderler tarafından alt konumdaki insanlara ismi ile hitap ise kimi zaman sevinç ve heyecan uyanıdır. Zira üstün altı tanımaması ifade eden ve ona değer verdiğini gösteren bu hitap, samimiyetle karşılanarak sevgi terkipleriyle cevaplandırılabilir. Nitekim Hz. Peygamber ashâbından birine ismiyle hitap ettiğinde o kişi, "Lebbeyk/buyur!", "Lebbeyk ve Sa'deyk/buyur emrindeyim!" sözleriyle başlayıp fedakârlık içeren terkiplerle devam ederdi. Bunlar arasında en ilginç kullanım Ebû Zer'in tercihidir. Bir mecliste kendisine ismiyle hitap eden Hz. Peygamber'e "Buyur ey Allah'ın Resûlü! Bu can sana feda olsun." sözünü sarf etmiştir.⁸⁶ Hayber dönüşünde Hz. Peygamber ashâbı ile birlikte sabah namazına kalkamadığında Bilâl'e seslenmiş, o da "Allah'ın Resûlü! Babam anam sana feda olsun!" nidasında bulunmuştur.⁸⁷

e. Af ve Mağfîret Dileklerinde: Sahâbe, suç işleyen birinin affedilmesini gündeme getireceği zaman ve nefse ağır gelen bir meseleyi kendi lehlerine çözmek istediğinde bu üslubu kullanmıştır. Geçmişte kendisine büyük iyiliği dokunan arkadaşı ve ailesinin yaptıkları işten dolayı affedilmesini arzulayan Sâbit b. Kays, Hz. Peygamber'in yanına gelerek "Ey Allah'ın Resûlü! Babam anam sana feda olsun! Onun hanımını ve çocuklarını bana bağışla!" dediğinde Hz. Peygamber "Onlar senin olsun." demiştir.⁸⁸ Yine bir defasında başka birinin affedilmesi için Hz. Peygamber'e gelen Nufeyl, Nevfel b. Muâviye için Hz. Peygamber'den "affettim" sözünü işitince, "Babam ve annem sana feda olsun!" demiştir.⁸⁹

Ensâr'dan Hz. Peygamber'in uzak akrabalarından Selmâ bint Kays, Benî Kureyza seferinden sonra daha önce aralarında bir hukuk bulunan ve kendisine sığınan genç yaştaki Rifaâ b. Samev'el'i bağışlamasını Hz. Peygamber'den istemiştir. Talep edeceği şeyin insan ömrü olduğunun farkında olan Selmâ: "Ey Allah'ın Nebîsi! Babam anam sana feda olsun! Bana Ri-

⁸² Tayâlisî, *Müsned*, 1/384.

⁸³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 4/132.

⁸⁴ Buhârî, "Megâzî", 40.

⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/308.

⁸⁶ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, trz), "Kitabü'l-Âdab", 1.

⁸⁷ Ebû Dâvûd, "Salât", 11.

⁸⁸ Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, 6/292.

⁸⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 2/791.

faâ'yı bağışla. Çünkü o namaz kılacağını ve deve etini yiyeceğini söyledi.” dediğinde Hz. Peygamber onu bağışlamıştır.⁹⁰

Hz. Peygamber, Sa'd b. Ubâde'yi ziyarete geldiğinde selam vermiş, ancak Sa'd duymazlıktan gelmiştir. Üçüncü kez selam verdikten sonra gitmek için geri dönen Allah Resûlü'nü durduran Sa'd: “Ey Allah'ın Resûlü! Babam anam sana feda olsun!” diyerek söze başlamış ve Peygamber'in kendisine selam vermek suretiyle yaptığı duanın artmasını istediğinden karşılık vermediğini belirtmiştir.⁹¹

Netice itibariyle sahâbe, yaşadığı kültür ve Hz. Peygamber'e duyduğu muhabbet gereği anne ve babalarını sembolik olarak gündeme getirmiştir. Bu terkihi kullanırken maksatları gerçek bir kurbanlıktan ziyade, ebeveynlerinin müşrik ya da mümin olmasına bakmaksızın, samimiyetlerini ve gerekirse onun için her şeylerini feda edebileceklerini izhar etmektir. Böylelikle ona karşı duydukları saygı ve teslimiyeti net üslupla bildirmişlerdir.⁹² Bu arada sahâbenin terkihin kullanımını yaygınlaştırması, sonraki nesillere itikalini de sağlamıştır.⁹³

2.2.3. Sahâbe ve Tabiîn'in Birbirlerine Hitabı

İslâm öncesi dönemden itibaren Arapların günlük konuşmalarına sirayet eden terkip, İslâmî dönemde de aynen zikredilmiştir. Terkihin Hz. Peygamber tarafından bizzat zikredilmesi ve ashâbın da aynı ifadeyi kullanmaları, buna karşılık sözü yasaklayan bir kısıtlamanın gündeme gelmemesi onun kullanım alanını daha genişlemiştir. Asr-ı saadette muhabtabı rahatlatmak amacıyla söylenen bu sözü ashâb ve tabiîn de aynı niyetle telaffuz etmişlerdir. Nitekim bir defasında kurtuluşun ne olduğunu Hz. Peygamber'e sormayan Hz. Osmân, bu hale üzülürken Hz. Ebû Bekir, bunu kendisinin

⁹⁰ Süheylî, *er-Ravzû'l-ünîf*, 6/294.

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19/397; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 18/349.

⁹² İlyas Uçar, *Hz. Muhammed Zamanında Medine'de Gündelik Hayat -Mekânın Üretimi-* (Ankara: Fecri Yayınları, 2019), 228.

⁹³ Nitekim sahâbeden Enes (İbn Ebi'd-Dünyâ, *Hevatifu'l-cinân*, 99), Ebû Hüreyre (Bezzâr, *Müsned*, 15/219; İbn Ebi'd-Dünyâ, *Kasru'l-emel*, 178; Nüveyrî, *Nihâyetu'l-ereb*, 5/310), Seleme b. el-Ekvâ (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 27/74); Beşîr b. Ma'bed (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 34/383); Huzeyme b. Sâbit (Nüveyrî, *Nihâyetu'l-ereb*, 10/35), Bilâl (Ebû Dâvud, “Harâc” 35); Vâsile b. el-Eska (Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 13/476-477; İbn Ebi'd-Dünyâ, *el-Vera'*, 39), Lüheyb b. Mâlik (Nüveyrî, *Nihâyetu'l-ereb*, 16/159), İbn Ümmî Mektûm (Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 8/224); Zübeyb b. Sa'lebe (Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 5/267); Sa'd b. Ebî Vakkâs (Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 12/443); Hz. Fâtıma (Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 22/225); Muâz (İbn Ebi Âsım, *es-Sünne*, 2/390); Cübeyr b. Mut'im (Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 13/414); Ümmü Seleme (Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 12/367); Ebû Râfi (Bezzâr, *Müsned*, 9/327); Ümmü Hâni (İbn Ebi'd-Dünyâ, *es-Sabr ve's-sevab aleyh*, 39.), İmrân b. Husayn (Acurrî, *eş-Şeria*, 5/2117); Habbâb (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 34/533, 535); Kays b. Mâlik b. Sa'd (Nüveyrî, *Nihâyetu'l-ereb*, 18/8-9), Amr ez-Zibirân (Câhiz, *el-Mehâsin ve'l-ezdâd*, 38) gibi isimlerin de bu terkihi kullandıkları nakledilmiştir. Hatta ismi verilmeyen bir bedevinin dahi bu şekilde hitap ettiği kaydedilmiştir (Câhiz, *el-Mehâsin ve'l-ezdâd*, 149).

sorduğunu söylemiş ve Hz. Osman heyecanla ona: “Babam anam sana feda olsun! Bana da öğret.” demiştir.⁹⁴

Hız. Osman'ın halifeliliğinin son zamanlarında mescitte oturan Hz. Ali'nin yanına uğrayan Sa'd b. Ebî Vakkâs, “Ey Ebü'l-Hasan! Anam babam sana feda olsun. Kalk!” demiştir.⁹⁵ Alkame'nin bildirdiğine göre bir defasında yanında Kur'ân okuduğunda okuyucunun kıraatini beğenen İbn Mes'ûd “Anam babam sana feda olsun, tertil ile oku. Çünkü tertil üzere okumak Kur'ân'ı süsler/daha da güzelleştirir.” nasihatinde bulunmuştur.⁹⁶ Sıffin Savaşı'nda üç günlük zorlu bir süreç yaşandığında Ammar, Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkâs'a, “Anam babam sana feda olsun, [sancağı] sen taşı!” sözünü kullanmıştır.⁹⁷ Hz. Osman'ın danışmanı Mervân konuşmak için kendisinden izin aldığı anda “Anam babam sana feda olsun! Senin bu söylediklerine ilk uyanlardan biri ben olayım.” diyerek ona olan samimiyetini dile getirmiştir.⁹⁸ Hüseyin b. Ali, Medine'den çıktığı sırada kuyu kazmakta olan İbn Mutî'in yanına uğradığında Abdullah ona, “Nereye gidiyorsun? Anam babam sana feda olsun!” demiştir.⁹⁹ Bir defasında Abdullah b. Ca'fer, Hasan ve Hüseyin'e “Anam babam size feda olsun!” diyerek hitap etmiştir. Tuveys el-Mugnî, Saîd b. Osmân b. Affân'a benzer terkibi kurmuştur.¹⁰⁰ Esed b. Abdullah el-Kasrî Horasân'a atanıp Âsım b. Yezîd el-Hilâlî'yi hapse attığında o ebeveyni feda eden şu lafızlarla şiir söylemiştir:

حَبَاكَ خَلِيلَكَ الْقَسْرِيُّ قَيْدًا ... لَيْسَ عَلَى الصَّدَاقَةِ مَا حَبَاكَ
فَأَنْقِذْ يَا فَدَاكَ أَبِي وَأُمِّي ... أَسِيرًا أَطَالَ مَا أَنْتَظَرَ الْفِكَارًا¹⁰¹

2.3. İslâm Kültür ve Edebiyatına Tevarüsü

Günlük hayat içerisinde sevgi ve muhabbeti izhar eden terkinin asırlar boyu söylenmesi ve Asr-ı Saadette yoğun tekrarları hatip, şair ve edebiyatçıların dikkatinden kaçmamıştır. Edebiyatçılar, nakil ve ifadelerinde terkinin ara sıra satırlar arasına nakşederken şairler de şiirlerine malzeme yapmıştır. Hatta Şiirler Hz. Ali'yi yüceltmek istedikleri şiirlerde bu lafızları aynen kullanmıştır. Hicrî 2. asırda yaşayan Seyyid el-Himyerî (ö.

⁹⁴ Bezzâr, *Müsned*, 1/209.

⁹⁵ Taberî, *Târihü't-Taberî*, .773/4

⁹⁶ Ebü Bekr Ahmed b. el-Hüseyin el-Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, thk. Abdülalî Abdülhamîd (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 3/475.

⁹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/197.

⁹⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/534.

⁹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/110; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/151.

¹⁰⁰ Ebü Osmân Amr b. Bahr Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn* (Beyrüt: Dâru Mektebeti Hilal, 1423), 1/220. Ayrıca bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/564; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/124.

¹⁰¹ Ebü Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî, *el-Hamâsetü's-suğrâ (el-Vahşiyât)*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 103. Şiirin tercümesi şöyledir:

Kasrî dostun sana hediye olarak bir kelepçe verdi ... Dostluk için ne kötü bir vergi. Babam-annem sana feda olsun! Kurtuluşu uzun süre bekleyen esiri kurtar.

173/789) Hz. Ali'yi kastederek şu mısraları dile getirmiştir:

بأبي أنت وأمي ... يا أمير المؤمنين
بأبي أنت وأمي ... ويرهطي أجمعينا
وبأهلي وبمالي ... وبناتي والبنينا
وفدتك النفس مني ... يا إمام المتقين¹⁰²

İbn Veşşâ'nın (ö. 325/937) kitabında zikredildiği üzere hicrî 3. asır şairlerinden Mahmûd el-Varrak (ö. 230/844), cömertlik, kibarlık ve zarafetten bahsettiği bir şiirinde bu terkibi kullanmıştır:

ألم تعلم، فذاك أبي وأمي، ... بأن الحب من شيم الكرام¹⁰³

Şiâ kadar aşırı olmamakla birlikte Sünnî şair, edip ve mutasavvıflar da benzer sözler söylemişlerdir. Yunus “Canım kurban olsun senin yoluna!” sözüyle anne babasına sıra gelmeden kendi öz canını bu uğurda harca-yabileceğini açık yüreklilikle ifade etmiştir. “Mustafa'ya canını kurban eylemez misin?” dizeleriyle Ahmet Yesevî de aynı şeyleri dile getirmiştir.¹⁰⁴ İslâm kültüründe sevginin en saf sembolü olarak değerlendirilen terkip sadece şiirle sınırlı kalmayıp düz yazının çeşitli türlerinde yer yer tatbik edilerek gündemde kalmayı başarmıştır.

3. Günümüzde Sözü'n Kullanım Alanları ve Caiziyeti

Arap kültürünün mahsulü olan terkip, Asr-ı Saadet, sahâbe ve tabiîn dönemlerinde yaygın olarak kullanıldığından sonraki çağlarda da insanların birbirleriyle münasebetlerinde tercih edilen bir söz öbeği olarak karşılık bulmuştur. Sözü'n hadis metinlerinde yer alması ve manasının ağırlığı sebebiyle ileriki süreçlerde lider ve devlet başkanlarına kullanımı da sorgulamaya tabi tutulmuştur. Hicrî 9. asrın görüşünü belirtmesi bakımından İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449), Fethü'l-bârî'deki değerlendirmesi dikkate değerdir. Hz. Peygamber'in Sa'd b. Ebî Vakkâs'a karşı söylediği hadisin peşinde Ebû Bekir b. Ebî Âsım'ın (ö. 287/900) sözünü delil göstererek “Bir kimsenin, sultanına, büyüğüne, ilim sahiplerine ve kardeşleri tarafından sevilen herhangi birine bunu söylemesi yasak değildir. Aksine, saygı ve sempatisini göstermek için telaffuz edebilir. Yasak olsaydı, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bunun söylenmesini yasaklar ve bunu kendisin-

¹⁰² Abdülhüseyn Ahmed el-Emînî en-Necefi, *el-Gadîr fi'l-kitâb ve's-sünne* (Beyrût: Müessesetü'l-Alemî, 1414/1994), 2/322. Şiirin tercümesi şöyledir:

Anam babam sana feda olsun Ey mü'minlerin emiri.

Anam babam sana feda olsun ve tüm akrabalarım.

Ailem ve malım sana feda olsun ve kızlarım ve oğullarım.

Nefsım sana seda olsun.... Ey salihlerin imamı.

¹⁰³ Ebü't-Tayyib Muhammed b. Ahmed el-Veşşâ' el-A'râbî, *Kitâbü'l-Müveşşâ (ez-Zarf ve'z-zurefâ')*, thk. Kemal Mustafa (Mısır: Mektebetü'l-Hancı, 1371/1953), 59. Şiirin tercümesi şöyledir:

Babam ve annem sana feda olsun sen bilmez misin?... Sevginin cömert insanların adetlerinden olduğunu.

¹⁰⁴ Bk. Alper Ay, *Divan-ı Hikmet'te Manevî Ayet İktibasları* (Ankara: Ahmet Yesevi Ü. Yayınları, 2020), 130-135.

den başkasına söylemenin caiz olmadığını bildirirdi.”¹⁰⁵ demiştir. Bu görüş genel kabul görmüş ve 19. asırda Azîmâbâdî (ö. 1911) meseleyi tekrar gündemine alarak İbn Hacer’den aynen iktibasta bulunmakla yetinmiştir.¹⁰⁶

20. yüzyıla gelindiğinde değişen dünya şartları artık bu terkinin kullanımını ve özellikle ileri gelen kimseler için söylenmesini sınırlandırmıştır. İslâmî literatüre aşına olmayanların duyduklarında garipseyecekleri sözün başkası için kullanılmasının caiziyeti sorgulamaya açılmıştır.¹⁰⁷ Ancak söz hâlâ millî ve dinî alanlarda geçerliliğini korumaktadır. Zira ashâbin bu formu sık kullanmasıyla terkip Nebî’ye yönelik bir nida formuna dönüşmüştür. Peygamber adına düzenlenen miting ve gösterilerde, billboardlar üzerine yazılan ifadelerde veya coşkulu hitap cümlelerinde “Anamız ve babamız sana feda olsun ey Allah’ın Resûlü!” terkipleri tekrar edilir.

Neticede ebeveynleri araya katarak başkalarına feda içeren sözler söylenmesinde uzun süre bir mahzur görülmemiştir. Bu türden bir tefeddî Hz. Peygamber tarafından farklı varyantlarıyla birkaç defa kullanılmasıyla değer kazanmıştır. Sözün meşruiyetine şahit olan ashâbin terkinin başına veya sonuna “ya Resûlallah” ifadesini de eklemesiyle¹⁰⁸ sahâbenin sünneti olarak ümmete intikal etmiştir. Günümüze gelindiğinde dünyanın farklı bölgelerinde zulüm altında kalan, peygamberlerine sevgilerini dile getirmek isteyen ve yardımda bulunurken peygamberini de araya katmak isteyen Müslümanlar, bu terkiibi gizliden ya da açıktan terennüm ederek samimi duygularını izhar etmek istemektedirler.

SONUÇ

Dünya liderlerinin ve peygamberlerin biyografileri bir araya getirilip yaptıkları işler, söyledikleri sözler hesaba katıldığında, hayatı en iyi bilinen önderin Hz. Muhammed (s.a.s.) olduğunu söylemek abartılı olmaz. Hayatının vahiyle bütünleşmesi ve ahlâkının Kur’ân olması, inen âyetlerin tefsirinde birinci kaynak olarak görülmesi, insan hayatına sağladığı kolaylık ve sürdürülebilir bakış açısı ile o her asırda rehber olmuştur. Vefatıyla ona duyulan sevgi ve özlem de artınca söz, fiil ve hareketleri büyük oranda korunmuştur. Fakat ilerleyen süreçte bazı sözleri bağlamından koparıldığından, eksik rivayet edildiğinden veyahut değişen şartlarda anlaşılması zor olan terimler içerdiğinden şerhlere ihtiyaç duyulmuştur. İzaha muhtaç sözlerinden birisi de ebeveynini feda ettiği terkiptir.

Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla bahse konu terkip, Arap kültürüne yerleşerek asırlar boyu kullanıldığından ilk söyleyeni ve ortaya çıkış mace-rası unutulmuş; samimiyet, muhabbet ve bağlılığı ifade etmek için günlük

¹⁰⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 10/569.

¹⁰⁶ Ebü't-Tayyib Muhammed b. Emîr Ali el-Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 14/93.

¹⁰⁷ Bk. <https://sorularlaislamiyet.com/canim-sana-feda-olsun-ya-resulullah-demek-dogru-mu%C2%A0> erişim 20.06.2021.

¹⁰⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 3/950; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/499.

hayatta insanların dillerinden düşürmedikleri bir ifadeye dönüşmüştür. Söz çok etkili olunca Hz. Peygamber de uygun ortamlarda ashâbına karşı bu terkiibi kullanmıştır. Tüm zorluklarda yanı başında olan ashâbına karşı bu cümleyi kurması doğal bir davranış olarak yorumlanabilir. Dahası, İnsanlara merhametle yaklaşan, görmediği müntesiplerine “*kardeşlerim!*” diyen bir Nebî'nin ashâbından bazı kimselere samimiyet ifade eden terkipleri fazlaca kurmuş olması beklenir. Fakat sözün ağırlığı, kullanım sayısını özel anlarla sınırlı bırakmıştır.

Söz, Hz. Peygamber'in ağızından işitilmiş olmakla birlikte daha önce müşrik Arapların ve ashâbın muhabbet duydukları kimselere karşı söyledikleri vakidir. Her işte yakın arkadaşını onurlandırmak isteyen Hz. Ebû Bekir'in bu sözü ona karşı defalarca kullandığı bilinir. Ashâbın bu sözü peygamberlerine karşı söylemelerinde hem yerel kültür hem de benimstedikleri inancın verdiği bağlılık duygusu etkili olmuştur. Zira İslâm şeriatına göre bir Müslüman'ın canından, malından, evlat ve ebeveyninden önce Allah ve Resûlü'nü sevmesi istenir. Bir hadiste ise kendisini ana-baba, evlat ve herkesten daha çok sevmeyenlerin hakiki mümin olamayacakları dile getirilmiştir. Nebîye duyulan sevgi ve teslimiyeti arttırmak için ideal bir terkip olarak görülen bu ifade ilk başlarda ileri gelen kimselere ve zamanla sadece ona hasredilmiştir.

Kullanımına şer'î manada bir engel olmayan ve söylenmesi hoşça giden terkip, tabiîn tarafından örfî ve dinî manada kullanılmıştır. İslâm devletinin sınırlarının genişlemesiyle farklı dillere bazen birebir bazen de kültürel değişime maruz kalarak değiştirilip aksettirilmiştir. Nitekim anneye olan ihtiramı ön plana çıkartan Türkler, anneye verdikleri önem gereği terkiibi anne lafzını önceleyerek kendi dillerine nakletmişlerdir. Bununla birlikte Arap dilinin konuşulduğu yerlerde kişilerin birbirine karşı da kullanmalarıyla örfî anlamı az da olsa devam ettirilmiştir.

Terkibin mahiyetinin anlaşılmasıyla bir meselenin de gündeme getirilmesi faydalı olacaktır. Terkipler yerel kullanımlarla başlayıp halka mal edildiğinden kimi zaman onlar hakkında neden ve niçin sorularını gündeme getirmek mümkün olmasa da Arapların aile fertleri içerisinde neden anne, baba, amca ve hala gibi yetişkin bireyleri kurban edip, evlatlara dair bir söylemde bulunmadıkları meselesi biraz irdelenebilir. Büyüklere duyulan hürmetin daha fazla olduğu bir toplumda feda edilmesi en zor olanların yaşlı kesim olması, simgesel bazda çocuklar geleceği, anne baba ise geçmişini temsil ettiğinden geçmişiyile övünen bir milletin geleneklerinden vazgeçmesinin zor olacağı, kız çocuklarını gömen bir toplum için evlat kurbanının çok da değerli olmayacağı gibi izahlar akla gelse de konunun sosyologlar tarafından incelenmesinde fayda mülâhaza edilmektedir.

KAYNAKÇA

Abdülhamîd Ömer, Ahmed Muhtar. *Mu‘cemü’l-lugati’l-Arabiyyeti’l-muâsıra*. Beyrût: Âlemü’l-Kütüb, 1429/2008.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *Müsned*. thk. Şuayb Arnavût. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001.

Ay, Alper. *Divan-ı Hikmet’te Manevî Ayet İktibasları*. Ankara: Ahmet Yesevi Ü. Yayınları, 2020.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şu‘abü’l-îmân*. thk. Abdülali Abdülhamîd. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1423/2003.

Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr. *el-Beyân ve’t-tebyîn*. Beyrût: Dâru Mektebeti Hilal, 1423.

Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr. *Kitâbü’l-Mehâsin ve’l-ezdâd*. Beyrût: Dâru Mektebeti Hilal, 1423.

Dellû, Burhaneddin. *Ceziretü’l-Arab kable’l-İslâm: et-Târihu’l-iktisâdi el-ictimâi es-sekâfi ve’s-siyâsi*. Beyrût: Dâru’l-Farâbî, 2001.

Demir, Mehmet Emin. “Okçular Tepesi’nin Komutanı Abdullah b. Cübeyr”. *Siyer Araştırmaları Dergisi* 12 (01 Ocak 2022), 117-132.

Ebû Temmâm, Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâi. *el-Hamâsetü’s-suğrâ (el-Vahşiyât)*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Kâhire: Dâru’l-Me’ârif, 3. Baskı, ts.

Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm el-Herevî. *Garîbü’l-hadîs*. thk. Muhammed Abdülmuizhan. Dankan: Dâru’l-Me’ârifî’l-Osmaniyye, 1384/1964.

Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.

İbn Asâkir, Ebu’l-Kâsım Alî b. el-Hasen. *Târihu Medîneti Dımeşk*. thk. Amr b. Garâme. Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1995.

İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk. *el-Âhâd ve’l-mesânî*. thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbire. Riyad: Dâru’r-Râye, 1419/1998.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Musanneffi’l-ehâdis ve’l-âsâr*. thk. el-Hût Kemâl Yûsuf. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1409.

İbn Ebî Tâhir, Tayfûr el-Mervezî. *Belâğâtü’n-nisâ’*. thk. Ahmed el-El-fâ. Kâhire: Medresetü Vâlideti Abbasi’l-Ulâ, 1326/1908.

İbn Ebi’d-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *er-Rikka ve’l-bükâ’*. thk. Muhammed Hayr Ramazan. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1419/1998.

İbn Hacer, Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalanî. *Fet-hu’l-bâri*. Beyrût: Dâru’l-Ma’rife, 1379.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *es-Sahîh*. thk. Şuayb Arnavût. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1408/1988.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*. Beyrût: Dâru's-Sekâfe, 3. Basım, 1417.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa Saka - İbrahim Abyârî. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa, 1375/1955.

İbn İshâk, Muhammed. *Sîretü İbn İshâk*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1398.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr. *Bedâiu'l-fevâid*. thk. Alî b. Muhammed b. İmrân. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2019.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dineverî. *Uyûnü'l-ahbâr*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 9 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-târih*. thk. Ömer Abdüsselam. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1417/1997.

İbnü'l-Mulakkîn, Sirâcuddîn Ebû Hafs Ömer b. Alî. *el-İ'lâm bi fevâidi Ummedi'l-ahkâm*. thk. Abdülazîz b. Ahmed. Suudi Arabistan: Dâru'l-Âsime, 1997.

Kâdî Abdülcebbar, Ebü'l-Hasen b. Ahmed. *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*. Kâhire: Dâru Mustafa, ts.

Kâdî İyâz, Mûsâ b. İyâz el-Yahsûbî. *Meşâriku'l-envâr 'alâ sıhâhi'l-âsâr*. Beyrût: Dâru't-Turâs, ts.

Kastallânî, Ahmed b. Muhammed. *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*. Mısır: Mektebetü't-Tevfikîyye, ts.

Kureşî, Muhammed b. Ebî Hâtib. *Cemheretü eş'âri'l-'Arab*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Mısır: Nehdatü'l-Mısır, ts.

Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî. *İmtâ'u'l-esmâ' bi-mâ li'r-rasûl*. thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsî. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/1999.

Neşvân b. Saîd el-Himyerî, Ebû Saîd. *Şemsü'l-'ulûm ve devâ'ü kelâmi'l-'Arab mine'l-külûm*. thk. Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî. Beyrût: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, 14220/1999.

Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc fi şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*. Beyrût: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1392.

Nüveyrî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb. *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb*. Beyrût: Dâru'l-Kütüb, 1423.

San'ânî, Ma'mer b. Râşid el-Basrî. *el-Câmi'*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî. Beyrût: el-Meclisü'l-İlmî, 2. Basım, 1403.

Sicistânî, Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed. *Kitâbü'l-Mu'ammerîn*. Mısır: 1323/1905.

Süheylî, Abdurrahmân b. Abdillâh. *er-Ravzü'l-ünüf fi tefsîri's-sîreti'n-nebeviyye li İbn Hişâm*. thk. Ömer Abdüsselam. Beyrût: Dâru İhya-i't-Turâsi'l-Arabî, 1421/2001.

Şâmî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf. *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*. thk. Abdullah Adil. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1993.

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *Müsnedu'ş-Şâmiyyîn*. thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Silefî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1984.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhü't-Taberî*. Beyrût: Dâru't-Turâs, 2. Basım, 1387.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Tehzîbu'l-âsâr ve tafsîlu's-sâbit an Rasûlillâh mine'l-ahbâr -Müsnedu Ali b. Ebî Talib*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Kâhire: Matbaatu'l-Medenî, ts.

Uçar, İlyas. *Hiz. Muhammed Zamanında Medine'de Gündelik Hayat -Mekânın Üretimi -*. Ankara: Fecr Yayınları, 2019.

Vâkîdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer. *Kitâbü'l-Meğâzî*. thk. Marsden Jones. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 3. Basım, 1409/1989.

Zebîdî, Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmus*. Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, ts.

